GT.0000025983

HỌC XÂY DỰNG - KHOA KIẾN TRÚC VÀ QUY HOẠCH
MÔN LÝ THUYẾT VÀ LỊCH SỬ KIẾN TRÚC
Đặng Thái Hoàng - Nguyễn Văn Đỉnh
Vũ Thị Ngọc Anh - Đỗ Trọng Chung - Nguyễn Trung Dũng
Trương Ngọc Lân - Đặng Liên Phương

GIÁO TRÌNH
LỊCH SỬ NGHỆ THUẬT

TẬP I

NHÀ XUẤT BẢN XÂY DỰNG

TRƯỜNG ĐẠI HỌC XÂY DỰNG - KHOA KIẾN TRÚC VÀ QUY HOẠCH
BỘ MÔN LÝ THUYẾT VÀ LỊCH SỬ KIẾN TRÚC

Đồng chủ biên

PGS. KTS. Đặng Thái Hoàng - TSKH. KTS. Nguyễn Văn Đỉnh

Những người tham gia

TS. KTS. Nguyễn Đình Thi - KTS. Vũ Thị Ngọc Anh - KTS. Đỗ Trọng Chung

ThS. KTS. Nguyễn Trung Dũng - ThS. KTS. Trương Ngọc Lân - ThS. KTS. Đặng Liên Phương

GIÁO TRÌNH
LỊCH SỬ NGHỆ THUẬT

TẬP I

(Tái bản)

NHÀ XUẤT BẢN XÂY DỰNG
HÀ NỘI - 2013

LỜI NÓI ĐẦU

Bộ môn Lý thuyết và Lịch sử kiến trúc, Khoa Kiến trúc và Quy hoạch, trường Đại học xây dựng đã cho ra mắt bạn đọc bộ sách hai tập"Giáo trình Lịch sử kiến trúc thế giới". Lần này, chúng tôi cùng với Nhà xuất bản Xây dựng giới thiệu tới bạn đọc cuốn"Giáo trình lịch sử nghệ thuật" Tập I.

Nội dung cuốn sách bao gồm những chương mục sau đây:

Chương 1: Nghệ thuật là gì và ngôn ngữ nghệ thuật.

Chương 2: Các chủ đề của nghệ thuật.

Chương 3: Nghệ thuật nguyên thuỷ.

Chương 4: Nghệ thuật Ai Cập và Lưỡng Hà cổ đại.

Chương 5: Nghệ thuật Hy Lạp và La Mã cổ đại

Chương 6: Nghệ thuật Byzance.

Chương 7: Nghệ thuật Tiền Trung thế kỷ, Rôman và Gôtích.

Chương 8: Nghệ thuật thời đại Phục Hưng.

Chương 9: Nghệ thuật Barốc và Rốccôcô.

Chương 10: Chủ nghĩa Tân cổ điển, chủ nghĩa Lãng mạn và chủ nghĩa Hiện thực.

Tập II sẽ ra mắt bạn đọc trong thời gian tới, nội dung của nó bao gồm từ chủ nghĩa Ấn tượng đến Nghệ thuật cuối thế kỷ XX.

Cuốn"Giáo trình Lịch sử nghệ thuật" tập I do PGS. KTS. Đặng Thái Hoàng và TSKH. KTS. Nguyễn Văn Đỉnh chủ biên với sự tham gia biên soạn của TS. KTS Nguyễn Đình Thi, KTS. Vũ Ngọc Ánh, KTS. Đỗ Trọng Chung, ThS. KTS Nguyễn Trung Dũng, ThS. KTS Trương Ngọc Lân, ThS. KTS. Đặng Liên Phương.

Hiểu biết bộ môn lịch sử nghệ thuật là một nhiệm vụ quan trọng, vì vậy, sinh viên ngành Kiến trúc và Quy hoạch cần phải nắm vững những nội dung cơ bản của môn học quan trọng này. Bộ sách "Giáo trình Lịch sử của nghệ thuật" tập I và tập II này cũng có thể rất bổ ích cho sinh viên các ngành nghệ thuật khác cũng như cho những người yêu chuộng và nghiên cứu văn hoá.

Nhóm tác giả

Chương 1

NGHỆ THUẬT LÀ GÌ VÀ NGÔN NGỮ NGHỆ THUẬT

1. NGHỆ THUẬT LÀ GÌ VÀ KHÁI NIỆM LỊCH SỬ NGHỆ THUẬT

• Nghệ thuật là gì

Nghệ thuật, theo nghĩa ban đầu của từ này, là sự xuất sắc trong việc tạo ra một đồ vật hay thực hiện một hoạt động xác định nào đó. Người ta từng nói "nghệ thuật đóng giày", "nghệ thuật rèn đúc"... Tuy nhiên theo sự phát triển của xã hội, của văn hóa, khoa học kỹ thuật, khái niệm nghệ thuật ban đầu đã được phân cấp thành nghề thủ công và nghệ thuật, khái niệm nghệ thuật được định nghĩa ở mức cao hơn.

Để hiểu thế nào là nghệ thuật, cần nhìn nhận qua các khái niệm: Tác phẩm nghệ thuật, hoạt động nghệ thuật và người nghệ sỹ.

Tác phẩm nghệ thuật là một vật được sáng tạo ra dưới sự tác động của tri thức con người thông qua các hoạt động trên những phương tiện, vật liệu (hữu hình hoặc vô hình) để làm nên những sản phẩm có giá trị thẩm mỹ nhất định.

Hoạt động nghệ thuật theo đó là quá trình sáng tạo với tri thức để tạo ra những giá trị thẩm mỹ biểu hiện qua những sản phẩm hữu hình hoặc vô hình. Yếu tố căn bản của hoạt động nghệ thuật, phân biệt nó với chế tác thủ công là sự sáng tạo: tìm ra những hình thức mới, những cách làm mới, cách thể hiện mới... không lặp lại. Nên phân biệt rõ mỹ nghệ và nghệ thuật, nghệ thuật là một lĩnh vực đứng trên thủ công, mỹ nghệ.

Người nghệ sỹ khác với người thợ thủ công hay nghệ nhân. Nếu như thợ thủ công làm ra sản phẩm theo những khuôn mẫu nhất định mà mục đích cao nhất là sự hữu dụng, thì hoạt động của nghệ sỹ là một quá trình sáng tạo làm ra những sản phẩm không chỉ hữu ích mà còn phải có tính thẩm mỹ, mới mẻ, không chỉ để sử dụng cho những hoạt động thường nhật mà còn để truyền đạt những thông điệp, gửi gắm ý tưởng mà họ muốn thể hiện. Nghệ sỹ là người sáng tạo ra những giá trị thẩm mỹ phản ánh tư tưởng của họ và của xã hội.

Nghệ thuật là lĩnh vực chứa đựng cả 3 thành phần: tác phẩm nghệ thuật, hoạt động nghệ thuật và người nghệ sỹ. Sáng tạo là tính chất căn bản của cả ba thành phần đó.

Nghệ thuật trong cuộc sống có một ý nghĩa rất đặc biệt. Hypocrate thời Hy Lạp cổ đại từng nói: "Nghệ thuật thì trường tồn còn cuộc sống của chúng ta thì ngắn ngủi". Trải qua lịch sử phát triển hàng ngàn năm của nhân loại, câu nói đó đến nay và mãi mãi vẫn

đúng đắn. Nhà tâm lý học người Áo Otto Rank (1884 -1939) cũng từng nhận định: "Động cơ của sáng tạo nghệ thuật chính là ở khát vọng vượt qua sự tử vong mà tồn tại mãi mãi của người nghệ sỹ". Mối quan hệ giữa nghệ thuật và nhân sinh vốn là một mối quan hệ bền chặt và không thể tách rời dù ở bất cứ thời điểm nào của lịch sử.

- **Cách đọc một tác phẩm nghệ thuật:**

Để đọc hiểu một tác phẩm nghệ thuật, cần phải nắm được những thông tin thể hiện qua tác phẩm từ nhiều khía cạnh: Thông tin từ bản thân tác phẩm, từ tác giả, từ thời kỳ sáng tác và các yếu tố khác có tác động đến việc hình thành tác phẩm...

Để "đọc hiểu" một tác phẩm nghệ thuật, ta phải xem xét trước tiên "nhân thân" của tác giả, cùng với "mã" của loại chất liệu mà họ dùng trong tác phẩm cũng như "mã" của loại hình của chủ đề tác phẩm. Tiếp theo là "miêu tả" hình ảnh và "đọc hiểu chủ đề", song song với việc "ghi nhận" tác phẩm trong khung cảnh văn hóa, lịch sử và môi trường của nó, đọc "cấu trúc biểu hiện nghệ thuật" và "ngôn ngữ hình thức" của nghệ sỹ. Tiếp theo là "giải mã" các nội dung tượng trưng, đọc "các thông điệp" (có chức năng giao tiếp), tiếp theo là "tham khảo mở rộng kiến thức" (có nghĩa là nhìn nhận tác phẩm mình muốn đọc hiểu của tác giả và so sánh tác giả đó với những nghệ sỹ đương thời, nghệ sỹ lớp trước hay lớp sau). Như vậy, việc có một kiến thức nhất định về lịch sử nghệ thuật luôn luôn được đặt ra.

Đầu tiên phải xem lý lịch của tác phẩm nghệ thuật đó, ta lấy 2 ví dụ, một thuộc hội họa và một thuộc điêu khắc.

+ Tác phẩm hội họa là bức "Bữa ăn trên cỏ" của Manet. Cách viết lý lịch cho tác phẩm này như sau:

a) Tên tác giả.

b) Tên tác phẩm.

c) Chất liệu thể hiện.

d) Kích thước, thường ghi bằng cm, chiều cao trước, chiều ngang sau.

e) Năm sáng tác.

f) Chủ sở hữu - Bảo tàng hoặc sưu tập tư nhân.

Như vậy, với tác phẩm hội họa trên, sẽ có tờ khai lý lịch như sau:

Edouar Manet, Bữa ăn trên cỏ, Sơn dầu, 214×270 cm, 1863, Bảo tàng Louvre, Paris.

+ Với một tác phẩm điêu khắc, chẳng hạn bức "Mùa xuân vĩnh cửu" của Auguste Rodin, ta lần lượt ghi chú như sau:

a) Tên tác giả.

b) Tên tác phẩm.

c) Chất liệu thể hiện, đá hoặc gỗ...v..v

d) Kích thước, chiều cao hoặc kích thước thật nếu khó định hoặc mô phỏng tự nhiên.

e) Năm sáng tác.

f) Chủ sở hữu - Bảo tàng hoặc sưu tập tư nhân.

Cụ thể với tác phẩm trên, ghi chú của nó sẽ như sau:

Auguste Rodin, Mùa xuân vĩnh cửu, Đá cẩm thạch, kích thước người thật, 1884, Bảo tàng Nghệ thuật Philadenphia.

Trên thế giới có thể có một số cách ghi chép khác nhau, tùy tập quán từng nước và đối tượng nghiên cứu của mỗi loại sách, mỗi tác giả, nhưng sự khác biệt không lớn lắm.

Như trên đã nói, để hiểu biết một tác phẩm nghệ thuật, ta phải nghiên cứu một vấn đề là làm thế nào để "đọc hiểu" một tác phẩm nghệ thuật, theo Qu'est-ce que L'art (NXB Edition Albert Rene/Gosinny-Uderzo, 2001) của Maria Carla Prette và Alfonso De Giorgis - Nghệ thuật là gì, chuyển thể sang tiếng Việt của Đặng thị Bích Ngân - NXB Văn hóa Thông tin - 2005, đó là một quá trình sau đây:

a) Biết mô tả một tác phẩm nghệ thuật: Đó là sự nhận biết về chủ đề tác phẩm và miêu tả được những gì nhìn thấy trên tác phẩm.

b) Đọc hiểu tác phẩm đó, bao gồm "tìm hiểu đầy đủ những thông điệp và chức năng mà tác giả muốn truyền đạt. Yếu tố cần biết đầu tiên là bối cảnh lịch sử tôn giáo và văn hóa sinh ra tác phẩm. "

c) Tìm hiểu về sự tiếp thu, học tập những phong cách, hình mẫu của các tác giả đi trước hoặc phong cách, trường phái khác trên tác phẩm mà ta đang chiêm ngưỡng.

Ví dụ như cách đọc tác phẩm " Trường Athens" của Raphael. Sau khi có được lý lịch tác phẩm như hướng dẫn ở trên:

- Tác giả: Raphael.
- Tên tác phẩm: Trường Athens.
- Thể loại: tranh tường.
- Kích thước: rộng 800cm.
- Năm sáng tác: 1511-1512.
- Chủ sở hữu: Bảo tàng Vatican, Rome,

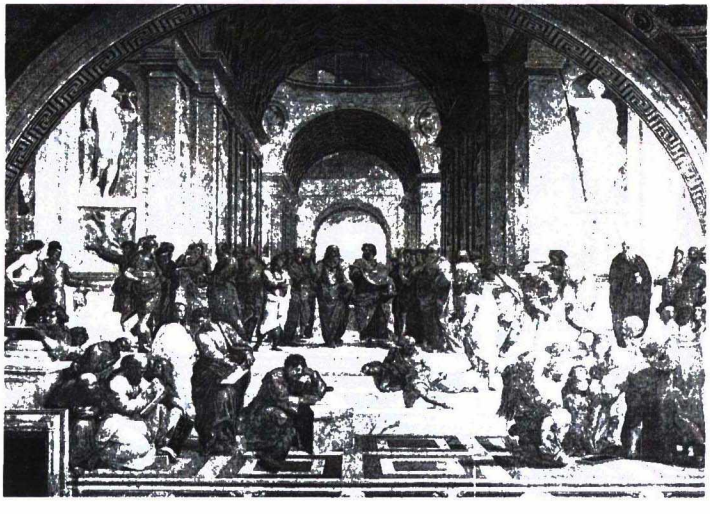

Sau đó, ta sẽ đọc để hiểu tác phẩm một cách sâu hơn qua các tiêu chí:

- Đọc những điểm sáng tỏ nhất:

Trung tâm của bức tranh là nhóm nhân vật chính, gồm Platon và Aistoste, những thủ lĩnh của triết học Hy Lạp cổ đại có ảnh hưởng rộng lớn trong suốt thời trung cổ. Các nhân vật phụ trợ xắp xếp từ trái qua phải, trên 2 lớp trước mặt và cùng hàng hai nhân vật chính. Tất cả được đặt trong không gian nội thất gợi lại phong cách kiến trúc La Mã, độ sâu của không gian được nhấn mạnh nhờ sự thu nhỏ dần của các vòm mái và các bức tường trong tranh theo luật phối cảnh.

- Đọc sâu vào nội dung tác phẩm:

Raphael mô tả cuộc tranh luận giữa Aristote với Platon về triết học với sự lắng nghe của các học giả, học trò. Sự trái ngược trong quan điểm của hai nhà triết học được thể hiện rõ qua hình ảnh cánh tay một người chỉ lên trời, một người chỉ xuống đất. Trong tranh có mặt nhiều nhân vật thực trong 2000 năm lịch sử từ thời Platon về sau, gồm các nhà tư tưởng, khoa học, nghệ sỹ vĩ đại như Socrate, Pithagore, Euclid, Ptoleme, Michelangelo... tượng trưng cho quá trình phát triển của văn minh châu Âu bắt đầu từ thời Hy Lạp cổ đại.

- Cấu trúc của tác phẩm:

Như trong một số tác phẩm khác của mình, ở bức Trường Athens, Raphael để không gian đóng vai trò chủ chốt trong bố cục tác phẩm. Hơn 50 nhân vật cùng các chi tiết kiến trúc, màu sắc, ánh sáng, sắc độ được thể hiện sắp xếp khéo léo trong một bố cục hài hòa, cân đối, thống nhất làm nổi bật lên độ sâu và sự hoành tráng của không gian dù bức tranh được đặt trong một căn phòng không lớn. Raphael bố trí các nhóm nhân vật từ trái qua phải gồm: Bên góc trái là Pithagore đang ghi chép, gần đó là 1 người đang tỳ tay lên khối đá cẩm thạch được phỏng đóan là Heraclitus hoặc Michelangelo, nhóm nhân vật chính giữa có Platon và Aristote ở trung tâm, ngay bên cạnh là Socrate đứng phía trên lắng nghe và Diogenes nằm tựa vào bậc thềm phía dưới, còn bên phải là Euclid đang vẽ hình, ở tận cùng góc phải có hình ảnh Ptoleme cầm trái địa cầu.

- Thông điệp nội dung:

Bằng việc thể hiện câu chuyện về cuộc tranh luận triết học giữa Platon và Aristote, thông điệp của tác phẩm là đề cao sự tự do tư tưởng. Bên cạnh đó, sự xuất hiện của các nhân vật đại biểu cho triết học, khoa học và nghệ thuật châu Âu trong lịch sử còn là sự tôn vinh ảnh hưởng của văn minh Hy Lạp cổ đại.

- Sự tiếp thu phong cách, hình mẫu của các trường phái, tác giả khác:

Raphael là học trò của Perugin và chịu một số ảnh hưởng của tác giả này qua phương pháp bố cục đối xứng, lấy hình ảnh kiến trúc làm nền cho hoạt động của nhân vật. Cách sắp xếp này cũng được nhiều họa sỹ thời kỳ Phục hưng sử dụng cho các tác phẩm theo chủ đề lịch sử hoặc tôn giáo, đặc biệt là trong thể loại bích họa lớn. Tuy

nhiên, khác với thầy của mình, Raphael không đặt nhóm nhân vật chính ở lớp thứ nhất trong bố cục chung mà đưa về lớp thứ 2 làm cho không gian trong tranh có cảm giác gần với hiện thực, sâu hơn và tập trung hơn.

• ***Cảm nhận về thị giác từ tác phẩm nghệ thuật:***

Khi đọc một tác phẩm nghệ thuật, để nhận biết được nội dung, cảm thụ được vẻ đẹp của tác phẩm thì con người cần phải trải qua một quá trình cảm nhận về thị giác.

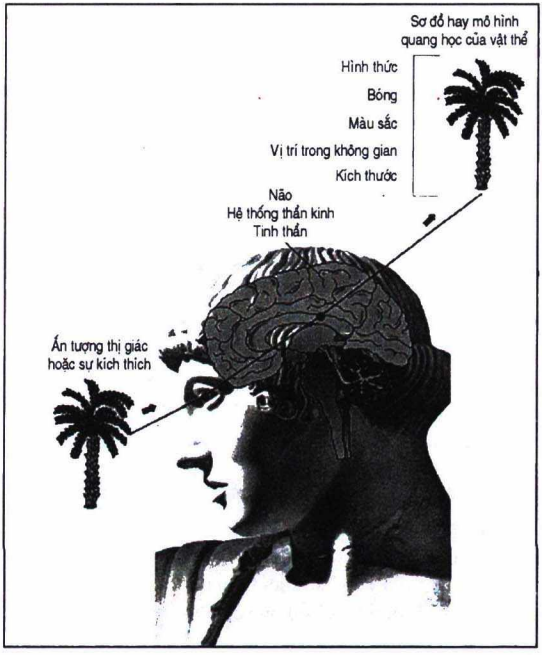

Sơ đồ quá trình cảm nhận thị giác

Người nghệ sỹ dùng hình ảnh trong các tác phẩm nghệ thuật để chuyển tải ý tưởng của mình bằng cách mô tả hiện thực hoặc diễn đạt dưới những hình thức nâng cao hơn, thậm chí là ngụ ý hay trừu tượng. Những hình ảnh này được người xem thu nhận qua mắt, được trí não xử lý và chuyển hóa thành một sơ đồ hay mô hình phù hợp với những thông tin có sẵn, đã được tích lũy trước đây của người xem.

Quá trình cảm nhận đó được cụ thể hóa qua sơ đồ trên, theo Qu'est-ce que L'art (NXB Edition Albert Rene/Gosinny-Uderzo, 2001) của Maria Carla Prette và Alfonso De Giorgis.